

Institutionen för psykologi

Bedömningsprocesser i moralsammanhang.

Har rättfärdigande och kognitiv belastning påverka på omdömet?

Norica Teleptean

Institutionen för psykologi

Lunds universitet

Kandidatkurs i Psykologi, PSY 142, VT - 2003

Handledare: Fredrik Björklund

Examinatorer: Roger Sages & Hans Bengtsson

Abstract

Studied the impact of accountability and mental load on judgments of morally wrong, disgusting, harmful events. 85 participants (32 male, 53 female) were randomly assigned into four groups in a 2 (accountability: y/n) x 2 (load: y/n) design. Participants read stories with vivid but morally irrelevant disgusting features and judged how morally wrong the actions were. It was predicted that participants who believed that they were to account for their judgments afterwards and were under no load would make the most lenient judgments, whereas participants under load and no accountability would make the harshest moral judgments. Only the effect of accountability was significant $F(1, 80) = 4.03, p < .05$, and in the opposite direction than expected.

Keywords: Moral judgment, accountability, individual differences

Bedömningsprocesser i moralsammanhang

Människan är en unik varelse, med moralegenskaper och förmågan att bedöma, att skilja på vad som är rätt och fel. Medan djurarter följer deskriptiva beteenderegler, efterföljer människa preskriptiva betedenormer, hon lär sig att respektera en medmänniska och att bedöma och straffa henne i fall hon överskrider dessa normer. Språket ökar markant människas användning av regler, men kognitiva och emotionella aspekter fanns tillgängliga långt före språket. Begreppet *moral* kommer från latinska *moralis* som betyder: ”*uppfattning om rätt och orätt som styr värdering av handlingar allmänt rådande el. individuell*” (Nationalencyklopedin på Internet, 2003).

Det dyker många frågeställningar upp när man tänker på moral och på hur man bedömer en situation. Denna studie har för avsikt att undersöka och besvara frågor som: Hur påverkas människors moralbedömningar av yttre omständigheter? Är det så att de omedelbara känslor vi har, t. ex. känslor av äckel, påverkar vår moralbedömning? Påverkar dessa känslor bedömningen alltid i samma utsträckning eller varierar de beroende på omständigheter? Undersökningen vill visa på vilket sätt påverkas våra moralbedömningar i situation då vi är under mental belastning samt vi inte känner något krav på oss att fundera genom vår bedömning, och i situation då vi vet att vi kommer att rättfärdiga omdömet för någon annan, i detta fall försöksledaren.

De gamla filosoferna fokuserade ofta sitt arbete på moral och moralbedömning som ansågs vara en medveten process. De vägrade väga in den känslomässiga aspekten. Filosofer skrev frekvent om konflikten mellan förnuft och emotioner som en konflikt mellan gudomlighet och djuriskhet (Haidt, 2000). Under 1600- talet utarbetade de kontinentala rationalisterna (t.ex. Leibniz och Descartes) en deduktiv metod som var övergripande för hela filosofin. Ett sekel senare började engelska och skotska filosofer diskutera alternativ till rationalism och hävdade att människan har en inbyggd moralkänsla, att våra moralbedömningar deriverar från känslor

och inte från resonerande. Psykologerna hade en syn på moral som var kompatibel med filosofernas. Freud ansåg att människors bedömningar drivs av omedveten motivation och tidigare upplevelser och att dessa rationaliseras efterhand. Behavioristerna betraktade moralresonerande som ett epifenomen, de förklarade moralen som belönade eller straffade handlingar. Detta ändrades sent på 1960 – talet när den kognitiva revolutionen ägde rum. En studie utförd i USA och Brasilien av Haidt, Koller och Dias (1993) visar att även beteende som inte orsakar en skada, som t.ex. att äta en död hund, att rengöra toalettstolen med nationens flagga, blev automatiskt dömda som omoraliska. En ytterligare studie med konservativa och liberaler, fann likartade resultat på bedömning av homosexualitet, ovanliga masturbationsstilar, och incest. De affektiva reaktionerna var bättre prediktorer för bedömning än handlingarnas konsekvenser. Studierna uppmärksammade även deltagarnas reaktion i form av skratt, suckande, eller överraskning när de inte var kapabla att hitta argument för sina bedömningar, men dock stod fast vid sina beslut (Björklund, Haidt & Murphy, 2003). Således är den intuitiva modellen mer trovärdig än den rationalistiska modellen. Moralintuition är en sorts kognition men den är inte en sorts resonerande (Haidt, 2001). Redan i tidig ålder bedöms handlingar som bryter mot moraliska normer. Vissa teoretiker hävdar att barn, oavsett kön, genomgår en kognitiv utveckling och att deras bedömning under utvecklingens gång blir mindre egocentrerad, mer sofistikerad, och mer adekvat. En annan teoretiker, Carol Gilligan motsätter sig påståendet att det inte finns några könsskillnader, hon poängterar att det finns en markant avvikelse mellan könen i moralbedömningen, att flickor gör ett omdöme utifrån en omsorgsbaserad referensram medan pojkarna använder mer en rättvisebaserad aspekt i bedömningen (Gilligan, 1993).

Intuitionism vs Rationalism

Debatten om intuitionism och rationalism är 200 år gammal, men den är inte bara en debatt om specifika modeller, utan en debatt om människans olika sinnesperspektiv. Intuition karakteriseras av ett *inifrån* perspektiv, den är spontan och fritt flytande. Den intuitiva

kunskapen präglas av emotionell närvaro och engagemang, och är konkret situationsbunden och betraktar situationen som helhet. Rationalismen i sin tur har en bakomliggande förnuftsresonemang som växer fram genom stegvisa slutledningar. Den rationella kunskapen är ett *utifrån* perspektiv, som uppmärksammar enskildheterna i situationen, den har en medveten viljestyrkning och en kritisk steg- för- steg analys (Birgerstam, 1999). Den social-intuitionistiska modellen erbjuder flera allmänna råd om hur man förbättrar sin moralbedömning genom att låta andra i närhet att hjälpa till vid svåra beslut. Det rationella systemet är en långsam och medveten process, det är relativt affektfritt och kräver uppmärksamhetsresurser och noggrannhet (Pacini & Epstein, 1999). Intuitionsprocessen är automatisk, omedveten och kräver liten mental ansträngning (Greenwald & Banaji, 1995). Den rationalistiska modellen predicerar att bedömningens kvalitet är direkt proportionell med ens resoneringsförmåga. Rationalistiska modellen hade mer trovärdighet under 1960 -, 1970 - talet tills den kognitiva revolutionen öppnade nya dörrar för tänkandet med avseende på moral och moralbedömning som en form av informationsprocess. Tiderna har ändrats. Idag vet vi om igen, att det mesta av kognitionen uppkommer automatisk och utanför medvetandet. Den social - intuitionistiska modellen är inte en antirationalistisk modell, utan presenteras som ett alternativ till rationalistiska modellerna, den handlar om komplexa och dynamiska lösningar som intuition, resonerande och social påverkan interagerar i syfte att producera moralbedömning. Intuitionism och rationalism är två självständiga tankenivåer men samtidigt kompletterar dessa varandras informationsaspekter på en och samma företeelse (Birgerstam, 1999).

Äckel och moral

Äckel är en grundemotion som ingår i en grupp känslor som benämns som basala emotioner (Rozin, Haidt, & McCauley, 2000). Människan visar äckel genom olika ansiktsrörelser (ögon, munnen, näsan) eller med hela kroppen genom att distansera sig från det han/hon upplever som motbjudande. I motsats till andra basala emotioner som t. ex. ilska

och sympati upplevs äckel bara under en kort period. Äckel framkallas av kroppsprodukter, djur, mat, bristande hygien, sexuellt beteende, smittande av sjukdom, död och vissa omoraliska handlingar (Rozin, Haidt & McCauley, 2000). En tvärkulturell studie genomförd i 37 olika kulturer i fem kontinenter rapporterar att äckel korrelerar högst med moral i jämförelse med de andra basala emotioner som exempelvis skam, ilska, rädsla. Även en indirekt kontakt med någon som har begått en omoralisk handling som t. ex. att mörda en annan människa, utlöser en lika stor grad av äcklande som en kontakt med någon med en allvarlig smittsam sjukdom. Äckel kan vara en moralreaktion till handlingar som bryter mot normativa standarder (Rozin, Haidt, & McCauley, 2000). Flera underökningar visar att äckekänslighet förs över av föräldrar till deras barn då barnen observerar föräldrarnas agerande och beteende i äckliga situationer (Rozin, & Fallon, 1987). Dock finns det självfallet individuella skillnader. Studier som använde Äckelskalan visar att kvinnor blir lättare äcklade än män (Björklund & Hursti, in press).

Skada och moral

Liksom äckel ger skada utslag på moralreaktioner gentemot andra människors handlingar som strider mot den normativa standarden. Handlingar som orsakar en direkt skada på en annan person eller flera inblandade blir direkt bedömd som omoralisk, oavsett om det handlar om en fysisk, psykisk eller materiell skada (Haidt, Koller & Dias, 1993). Samhällets normer skyddar mot skadegörelse och människan undviker att bli skadad. Skada utlöser negativa känslor, emotioner och moralbedömning. Skada har alltid varit nära kopplad till moral och moralbedömning. Ur en rationalistisk vinkel är bedömningen av handlingar som drabbar andra människor fysiskt, emotionellt eller materiellt begränsad. Den kognitiva motivationsteorin betonar att individens mål måste vara att upprätthålla en positiv bild av sig själv (Lazarus, 1991).

Accountability (Rättfärdigande)

Accountability (Lerner & Tetlock, 1999) är ett mycket modernt begrepp som används inom många områden, politik, utbildning, ekonomi, vård etc. På det psykologiska planet har forskarna börjat undersöka accountabilitys påverkan på bl. a. social perception, förändringar och moralbedömning. Accountability refererar till implicita eller explicita förklaringar som kan användas för att argumentera för sina egna känslor och andras handlingar. När deltagarna i ett experiment får veta att de ska förklara sina bedömningar i efterhand, engagerar de sig i ansträngande och självkritiska resonemang som stödjer deras bedömning (Lerner & Tetlock, 1999). Rättfärdigandet kan ha en sådan effekt på deltagarna om de vet att det finns en publik som granskar deras förklaringar och argument, exempelvis en lärare eller försöksledare. I den motsatta situationen, då det inte finns en legitimerad audiens, dvs. när deltagarna får förklara sina omdömen för någon i bekansningskretsen, har rättfärdigandet ingen direkt effekt på bedömningen (Lerner & Tetlock, 1999).

Liknande forskning vid Lunds universitet

Höstterminen 2002 skrev psykologistudenterna Susanne Gedin och Lotte Larsen sin uppsats på kandidatnivå, i vilken de undersökte effekten av tydligt respektive mindre tydligt äckel på moralbedömningar. De använde alltså berättelser med tydligt och mindre tydligt äckel. Denna studie är en fortsättning av Susanne och Lottes med skillnaden att denna gång används endast berättelserna med tydligt äckel. Dessutom finns i den aktuella undersökningen fyra betingelser i en 2x2 design: en betingelse med mental belastning plus rättfärdiga, en med bara mental belastning, en betingelse som innehåller rättfärdiga men ingen mental belastning och en fjärde betingelse som fungerar som kontrollbetingelse och som innehåller varken mental belastning eller rättfärdiga, så som tabell 1 visar:

Tabell 1. *Betingelser använda i experimentet*

<i>Betingelse 1</i>	Mental belastning + rättfärdiga
<i>Betingelse 2</i>	Mental belastning, ej rättfärdiga
<i>Betingelse 3</i>	Rättfärdiga, ej mental belastning
<i>Betingelse 4</i>	Ej rättfärdiga, ingen mental belastning

Tanken bakom undersökningen är att se hur människor bedömer de handlingar som anses vara omoraliska med förutsättningen att dessa personer befinner sig under mental belastning och/eller att de måste rättfärdiga sina omdömen. Kontrollbetingelsen har för avsikt att visa att det finns en skillnad i omdömet mellan denne och de övriga tre betingelserna. En ytterligare ny metod som inkorporeras i studien är Seymour Epsteins personlighetsskala REI (short form) som används i syftet att undersöka sambandet mellan individuella skillnader i rationalitet/intuition och moralbedömning. Dessa metoder kan ännu tydligare belysa människas bedömningsstilar. Studien kan vidare poängtera sambanden och skillnader mellan intuitionistiska och rationalistiska perspektivet.

Den aktuella studiens prediktioner är:

1. Fördömandet bör vara starkast i betingelse 2 eftersom deltagarna pga. mental belastning inte har möjlighet att korrigera för irrelevanta äckelkänslor i sina moralbedömningar.

2. Fördömandet bör vara svagast i betingelse 3 eftersom försökspersonerna där är inställda på att de ska få förklara sina bedömningar efteråt, och dessutom inte är under mental belastning (och därför kommer att korrigera sina moralbedömningar för irrelevant äckel).

Metod

Försökspersoner

I studien deltog dels studenter vid Lunds Universitet, dels gymnasieelever från Höganäs. Studenterna, som gick kurs A respektive B i psykologi, rekryterades genom att de kontaktades

under sina föreläsningstillfällen då de fick en muntlig presentation av försöksledaren om studiens karaktär. De som frivilligt ville delta i experimentet lämnade sina namn och telefonnummer och blev uppringda för avtal av tid och plats för testning. Övriga försökspersoner var gymnasieelever som fick en indirekt presentation av studien genom sin lärare. Sammanlagt deltog 85 personer i experimentet, 53 kvinnor och 32 män med åldern mellan 17 och 37. Deltagarna tilldelades slumpmässigt i de fyra olika betingelserna: 1). Mental belastning + rättfärdiga; 2). Mental belastning, ej rättfärdiga; 3). Ej mental belastning, rättfärdiga, och slutligen 4). Ej mental belastning, ej rättfärdiga som var en kontrollgrupp.

Material och design

Studien bestod av två huvudmoment, ett moment där deltagarna fick läsa och skatta tio olika berättelser (se Appendix A) som presenterades med hjälp av programmet SuperLab Pro for Windows på PC – datorer, och ett moment där de fick fylla i tre stycken frågeformulär. I det första huvudmomentet läste och skattade försökspersonerna varje berättelse utifrån tre olika dimensioner: moral, äckel och skada dvs. hur moraliskt fel handlingen i berättelserna var, hur äcklig handlingen var, samt hur stor skada handlingen orsakade på en sjugradig Likert skala där 1 = *Inte alls moraliskt fel/ Inte alls äckligt / Ingen skada* och 7 = *Oerhört fel / Oerhört äckligt / Oerhörd skada*. Detta innebar att de tio berättelserna presenterades i tre omgångar. Första delmomentet började med en instruktion som visades på skärmen och som ombad läsaren att bedöma hur moraliskt fel handlingen i varje berättelse var. Denna instruktion följdes av ett övningsexempel så att deltagaren skulle förstå hur experimentet fungerar. Efter att man läst och bedömt alla tio berättelserna kom en ny instruktion på skärmen som denna gång ombad läsaren att skatta hur äcklig handlingen i varje berättelse var. Huvudmoment ett avslutades med ett tredje delmoment då en sista instruktion uppmanade deltagaren att bedöma hur stor skada han/hon ansåg att handlingen orsakade. Berättelsernas ordning randomiserades inom varje omgång så att de inte visades i samma följd, för att motverka inlärningseffekter (Shaughnessy, Zechmeister, & Zechmeister, 2003). Efter varje

instruktion ombads deltagaren att trycka på 0 för att gå vidare. Det var endast tangenterna 1 till 7 och 0 som fungerade, de övriga var låsta. Sex utav de tio berättelserna involverade både en moralisk aspekt (en handling som bröt mot en moralisk norm) och en äckelaspekt. Dessa sex berättelser kallas i det följande för ”huvudberättelser”. De resterande fyra berättelserna var kontrollberättelser. Två av dem innehöll handlingar som bryter mot en moralisk norm men utan någon äcklig aspekt, och de två andra innehöll äckel men ingen moralisk klandervärd handling. De två förstnämnda kontrollberättelserna var avsedda att verifiera att endast tydlighet i sig inte leder till starkare moralbedömning och syftet med de sistnämnda kontrollberättelserna var att kontrollera att bara äcklighet i sig inte ger upphov till moralbedömning då det inte finns en relevant handling att fördöma.

I samband med det första huvudmomentet fick personerna i betingelse ett en belastningsuppgift som innebar att de skulle trycka på mellanslagstangenten var tionde sekund medan de läste och bedömde berättelserna. Syftet bakom denna belastning var att begränsa försökspersonernas kognitiva kapacitet, att inte ge dem möjlighet att resonera och därmed att få fram deras intuitiva svar (där bedömningen inte korrigerats för moraliskt irrelevant äckel). Dessutom fick dessa försökspersoner instruktionen att de efter hela testets avslutande skulle diskutera berättelserna enskilt med försöksledaren och då försöka förklara varför de gjorde just den bedömning de gjorde. Försökspersonerna i den andra betingelsen fick endast belastningsuppgiften, de i den tredje betingelsen hade en låg belastningsuppgift i att trycka en gång på mellanslagstangenten efter varje instruktion, sammanlagt skulle de alltså trycka tre gånger under hela huvudmoment ett; dessa fick däremot instruktionen att de efteråt skulle förklara enskilt för försöksledaren varför de gjorde den bedömning de gjorde. Försökspersonerna i betingelse fyra fungerade som kontrollgrupp. Dessa fick endast den låga belastningsuppgiften och ingen instruktion att förklara bedömningen.

I studiens andra huvudmoment skulle deltagarna fylla i tre stycken frågeformulär. Det första frågeformuläret var Äckelskalan (Björklund & Hursti, in press) som består av 32 items

relaterade till ämnen som mat, djur, sex, våld, död, hygien och magiskt tänkande (se Appendix C). Äckelskalan är indelad i två delar, dels 16 äckelladdade frågor med svarsalternativ ”sant” eller ”falskt” och dels av 16 items som beskriver situationer och som har svarsalternativen: 0 = *inte alls äcklig*, 1 = *något äckligt* och 3 = *mycket äckligt*.

Det andra formuläret var Epsteins (Norris & Epstein, 1999) Rational-Experiential Inventory short form (REIs) som användes för första gången i Sverige i denna undersökning (se Appendix B). Skalan översattes till svenska av försöksledaren i samarbete med handledaren för att sedan bli översatt tillbaka till engelska av en annan student. Jämförelsen med den autentiska skalan och den tillbakaöversatta skalan var tillfredsställande och den svenska översättningen användes därför i denna studie. REIs innehåller 24 frågor indelade i två subskalor, Rational Scale och Experiential Scale som i sin tur kan delas in i Rational Ability, Rational Preference respektive Experiential Ability och Experiential Preference. Detta frågeformulär har svarsalternativ 0 = *Stämmer inte alls*, 1 = *Stämmer knappast*, 2 = *Vet ej*, 3 = *Stämmer delvis*, och 4 = *Stämmer helt*.

Det sista frågeformuläret innehöll följande avslutande frågor: 1).”*Vad tror du att undersökningen har för syfte/bakomliggande hypotes?*” där deltagarna skrev vad de själva trodde att studiens syfte var. 2).”*Hur mycket funderade du på berättelserna innan du gjorde din moralbedömning?*”. Svaret gavs på en sjugradig Likert skala, 1 = *Väldigt lite* till 7 = *En hel del*. 3).”*Hur mycket besvärades du av att du skulle få förklara dina moralbedömningar efteråt?*”. Svaret gavs på en sjugradig skala, 1 = *Väldigt lite* , 7 = *En hel del*. 4).”*Hur störande upplevde du att det var att komma ihåg att trycka på mellanslagstangenten?*” och svaret gavs ännu en gång på en sjugradig skala, 1 = *Inte alls störande* och 7 = *Extremt störande*.

Procedur

Deltagarna i studien testades i ett laboratorium vid Institutionen för psykologi där det fanns tre datorer med identisk information. Antalet testade personer varierade mellan en och tre per

omgång beroende på att de själva bestämde tidpunkten för utförandet av experimentet. Efter att deltagarna hälsats välkomna och ombetts att välja och sätta sig framför en dator lästes de skrivna instruktionerna högt av försöksledaren, detta för att var och en deltagare skulle få samma information. Sammanlagt var det fyra olika nedskrivna instruktioner tillhörande de fyra olika betingelserna. Försöksledaren gav även instruktioner om hur deltagarna skulle ange sina svar, genom att trycka på någon av tangenterna 1 till 7 och beroende på vilken betingelse respondenterna tilldelades gavs dessa belastningsuppgiften och rättfärdigandet. Den första bilden som visades på skärmen var också en instruktion som förtydliggjorde den höglästa instruktionen. Efter att deltagarna bedömde klar berättelserna i de tre omgångar gavs dessa de tre frågeformulären. Det var likadana formulär för alla respondenter oavsett betingelse. Frågeformulär ett var Äckelskalan, följt av REIs och sist formuläret med avslutande frågor. Personerna som trodde att de skulle få rättfärdiga efter testet utförande fick en debriefing av försöksledaren som bad om ursäkt för eventuellt obehag och förklarade att det var en del av experimentet att förleda de att tro att de skulle få rättfärdiga moralbedömningar. Försöksledaren bad dessa deltagare att inte berätta för de andra som ännu ej testats och gav informationen att uppsatsen blir tillgänglig på biblioteket i juni i fall de var intresserade av att läsa den.

Databearbetning

Deltagarna i studien hade fått var sin kod i SuperLab – programmet som var samma som koden på frågeformulären. På så sätt kunde datakällorna jämföras med avseende på kön och betingelse. Behandlingen av insamlade data från Äckelskalan skedde i tre steg. I steg ett adderades antalet ”sant” som varje försöksperson hade ringat in. Item nummer 2, 9, och 13 hade en omvänd kodning och därför i fall personen ringade in ”falskt” på en av dem eller på alla dessa meningar betraktades svaret som ”sant”. T.ex. item 2). ”Att se en mjölbagge i någon annans hus besvärar mig inte”. Steg två innebar en beräkning av alla poäng från andra delen i skalan med svarsalternativ 0, 1, och 2 och sedan delades denna summa med 2. I steg

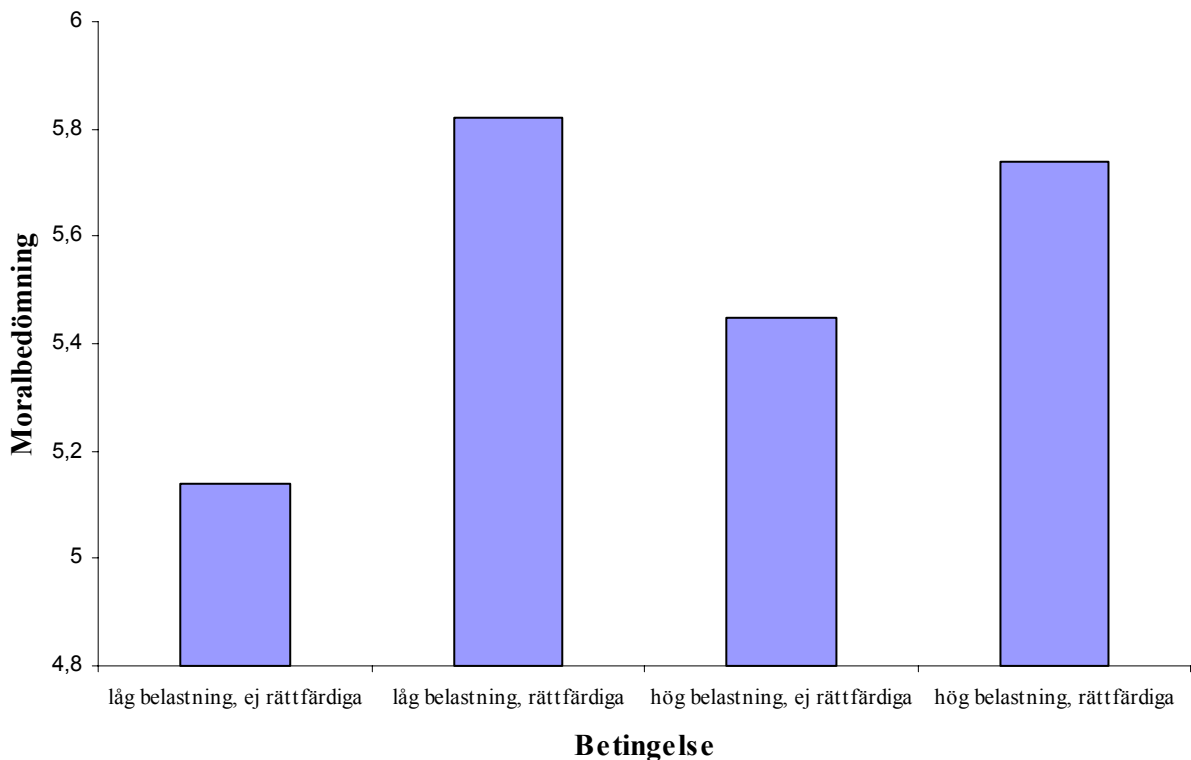
tre adderades resultaten från steg ett och två som utgjorde det totala testvärdet. Den högsta poängen var 32, den lägsta 0, där höga poäng visar en hög känslighet för äckel. Databearbetningen fortsatte med beräkningen av framtagna poäng ifrån REIs. Här räknades summan av poäng på de två subskalarna, Rational Scale och Experiential Scale. Items nummer 2, 4, 5, 7, 11, 12, 13, 17, 18, 23, 24 har omvänd kodning och i fall deltagaren svarade ”3” på t.ex. item 5). ”*Jag är inte särskilt analytisk i mitt tänkande*” betraktades svaret som ”1”. Vidare behandlades svaren ifrån sista formuläret, med avslutande frågor. På frågorna 2, 3, och 4 räknades ut medelvärdet. Svaren från fråga 1 analyserades av försöksledaren och det visade sig att fyra av deltagarna hade förstått studiens bakomliggande hypotes. Dessa svar granskades även av handledaren som var ense med försöksledarens bedömning. Dessa personer blev bortfall och deras resultat användes inte i databearbetningen.

Resultat

En 2 (mental belastning: större vs. mindre) x 2 (rättfärdiga: ja vs. nej) between groups ANOVA på hur störande man upplevde att belastningsuppgiften var visade som väntat en huvudeffekt av mental belastning. Försökspersonerna med den större belastningen upplevde denna som mer störande än de med den mindre belastningen, $F(1, 80) = 11.74, p < .001$.

För att undersöka om tron att man skulle få rättfärdiga sitt omdöme verkligen förde med sig att försökspersonerna funderade mera gjordes en 2 (mental belastning: större vs. mindre) x 2 (rättfärdiga: ja vs. nej) between groups ANOVA på svaren på manipulationskontrollfrågan ”*Hur mycket funderade du på berättelserna innan du gjorde din moralbedömning?*”. Skillnaden mellan hög och låggruppen var inte signifikant, $F(1, 80) = 1.82, p = .18$. Däremot fanns det en signifikant interaktion mellan rättfärdigande och mental belastning, $F(1, 80) = 5.84, p < .02$. Vid låg mental belastning uppgav försökspersonerna som trodde att de skulle få rättfärdiga sitt omdöme att de funderade mera än de som inte trodde att de skulle få rättfärdiga omdömet. Men vid hög mental belastning uppgav de som inte trodde att de skulle få rättfärdiga att de tom funderade lite mera än de som trodde att de skulle få rättfärdiga.

För att undersöka huvudhypotesen, att mental belastning och tron att man ska få rättfärdiga påverkar moralbedömningar, gjordes en 2 (belastning: hög vs. låg) x 2 (rättfärdiga: ja eller nej) between groups ANOVA på skattningarna av huvudberättelserna. Den förväntade effekten av mental belastning på moralbedömningarna uteblev, $F(1, 80) = .23, p = .63$. Det fanns dock en signifikant huvudeffekt av rättfärdigande, $F(1, 80) = 4.03, p < .05$, men effektens riktning var motsatt den förväntade. Som framgår av Figur 1 gjorde gruppen som trodde att de skulle få rättfärdiga sitt omdöme mer stränga moralbedömningar ($M = 5.78, SD = .93$) än gruppen som inte trodde det ($M = 5.30, SD = 1.21$).

Figur 1. Medelvärden för bedömning av huvudberättelserna i de olika betingelserna.

Samma analys på de kontrollberättelser som involverade ett brott mot en moralisk norm men inte äckel ("sjukhus" och "snattaren") gav precis som för huvudberättelserna en signifikant huvudeffekt av rättfärdigande, $F(1, 80) = 12.22, p < .001$. Gruppen som trodde att de skulle få rättfärdiga gjorde mer stränga moralbedömningar ($M = 6.61, SD = .69$) än

gruppen som inte trodde det ($M = 5.87$, $SD = 1.14$). För kontrollberättelserna som involverade någonting äckligt men inget brott mot någon moralisk norm fanns som väntat vare sig några signifikanta huvudeffekter eller interaktionseffekter.

Tabell 2. Medelvärde och standardavvikelse för personlighetsvariablerna, uppdelat på kön

Kön		REIs-Rational	REIs-Experiential	Äckelkänslighet
kvinna ($N=50$)	<i>M</i>	15,83	15,75	18,12
	<i>SD</i>	3,90	2,68	4,24
man ($N=31$)	<i>M</i>	16,44	14,76	14,18
	<i>SD</i>	3,92	2,60	4,47

Tabell 2 visar deskriptiv statistik från de två personlighetstest som ingick i undersökningen. Som väntat fanns det en könsskillnad i äckelkänslighet. Kvinnor uppgav sig vara mer lättäcklade än män, $t(79) = 3.99$, $p < .001$. Det fanns ingen signifikant skillnad mellan könen på någon av de två REIs-skalorna.

För att undersöka relationen mellan moral-, äckel- och skadebedömningar beräknades Pearsonkorrelationer på huvudberättelserna. Som framgår av Tabell 2 var samtliga korrelationer signifikant positiva.

Tabell 3. Samband mellan bedömningar av huvudberättelserna och personlighetsvariablerna

	Äckel	Skada	REIs-Rat.	REIs-Exper.	Äckelkänslighet
Moral	,433**	,660**	-,014	,022	,483*
Äckel		,528**	-,234*	,035	,504*
Skada			-,161	,002	,475*
REIs-Rational				,293**	-,085
REIs-Experiential					,087

Not. $N = 81$. ** = $p < .01$, * = $p < .05$.

För att undersöka sambandet mellan personlighetsvariablerna och bedömningarna av huvudberättelserna beräknades Pearsonkorrelationer (Tabell 3). Det fanns ett negativt samband mellan rationalitet och äckelbedömning, dvs. personer som betraktade sig själva som rationella tenderade att bedöma berättelserna som mindre äckliga. Äckelkänslighet uppvisade ett signifikant positivt samband med samtliga bedömningsvariabler, men var inte relaterat till vare sig REIs-Rational eller REIs-Experiential. De två delskalorna på REIs korrelerade signifikant positivt.

Diskussion

Studiens prediktioner var: 1). Att man gör en starkare bedömning under mental belastning eftersom det finns inte möjligheten att korrigera för irrelevanta äckelkänslor. 2). Att man bedömningen försvagas då man vet att man kommer att förklara sina omdömen.

Denna studie använde bara berättelser med tydligt äckel, därför undersöktes inte om mera tydligt äckel leder till strängare moralbedömningar. Undersökningens resultat stödde inte hypotesen att rättfärdigandet förmildrar bedömningen av moralberättelser som innehåller irrelevant äckel, i jämförelse med en kontrollbetingelse. Resultaten visade en huvudeffekt av rättfärdigande, dock i motsatt riktning till den förväntade, alltså personerna som trodde att de skulle argumentera för sitt omdöme gjorde mer stränga moralbedömningar. Kontrollgruppen, som hade endast den låga belastningsuppgiften och inget rättfärdigande gjorde den mildaste bedömningen i jämförelse med de övriga betingelsegrupper. Förvisso har denna metod varit en fördel för undersökningen, den visar att omdömet kan vara beroende av vilken situation försökspersonerna befinner sig i, i vårt fall till vilken betingelsegrupp man tillhör. Trots att försökspersonerna som fick högbelastningsuppgiften upplevde denna som mer störande än deltagarna som tilldelades lågbelastningsuppgiften, är det intressant att resultaten från frågan ”*Hur mycket funderade du på berättelserna innan du gjorde din moralbedömning?*” inte visar någon signifikant skillnad mellan betingelserna, vilket tyder på att deltagarna som helhet

koncentrerade sig lika mycket på att tänka om berättelserna. För kontrollberättelserna som innehöll äckelladdning men ingen avvikelse från någon moralisk norm ("Sara" och "maskar") fanns som väntat vare sig interaktionseffekter eller signifikanta huvudeffekter, vilket är i linje med rationalistiskt tänkande om att när det inte finns relevanta bevis för att något omoraliskt fel har begåtts görs ingen moralbedömning (Haidt, 2000). De två andra kontrollberättelserna ("sjukhus" och "snattaren") som involverade brott mot moraliska regler men som inte var äckelladdade gav, precis som huvudberättelserna, en signifikant huvudeffekt. Att resultaten visar en signifikant positiv korrelation mellan moral-, äckel-, och skadebedömning bekräftar att äckel och skada strider mot normativa regler och därför döms dessa.

Som tidigare antytt fanns en könsskillnad på Äckelskalan. Kvinnorna tenderar att bli mer lättäcklade än män. Det övergripande värdet på äckelskalan är hög och detta kan bero på att hälften av deltagarna var gymnasieelever med ålder mellan 17 – 19 år men det är bara en spekulat. Det hade varit intressant att analysera elevernas-, och studenternas svar för sig men pga. bristande tid fanns inte möjligheten att gå igenom alla aspekter i undersökningen. Det hade kanske visat att yngre människors bedömning präglas i större utsträckning av den intuitiva perspektivet medan de äldre personerna tenderar mer att resonera, att rationalisera sina omdömen och att de inte påverkas av irrelevanta äckelkänslor.

Det fanns en negativ korrelation mellan rationalitet och äckelbedömning vilket visar att försökspersonerna som betraktade sig själva som rationella gjorde en svagare bedömning när de skattade hur äcklig handlingen i berättelserna var i testets huvudmoment ett. Resultat från huvudmoment två som innehöll personlighetstestet med REIs - skalorna visade ingen signifikant skillnad mellan män och kvinnor, vilket betyder att båda könen är lika rationella men också lika intuitiva. Det visar att kvinnor och män har likvärdiga uppfattningar av vad moral innebär och dessutom, att oavsett kön, människors bedömningsprocess innefattar både heuristiska och intuitiva tankemönster (Pacini, & Epstein, 1999).

Studiens resultat stödjer ingen av de initiala hypoteser. En spekulering kring varför grupperna med rättfärdigande gjorde en strängare moralbedömning i stället för en svagare skulle vara *demand characteristics* (Shaughnessy, Zechmeister, & Zechmeister, 2003) då försökspersonerna betar sig på ett sätt som de tror att försöksledaren vill att de ska bete sig. Personerna med uppgift att rättfärdiga trodde kanske att försöksledaren ville att de skall göra en så sträng bedömning som möjligt. Detta som sagt, är en spekulering, eftersom det saknas grunder som stödjer denna spekulering. Det hade varit värt att verkligen diskutera berättelserna med dessa deltagare och få en förklaring på varför de gjorde den bedömning de gjorde. Ett annat förslag är att försöksledaren skulle ha kunnat diskutera med försökspersonerna i de andra två betingelserna och jämföra de med personerna i rättfärdigandebetingelsen, detta för att få en insikt i deras resonering och argumentering för omdömet. Denna studie innehöll en *legitimate accountability* (Lerner & Tetlock, 1999) som innebär att försökspersonerna skulle argumentera sina moralbedömningar för en främmande person, alltså för handledaren. I situation då dessa personer skulle förklara sina omdöme för en vän skulle rättfärdigandet inte ha en så stort effekt över bedömningen eftersom personerna kan berätta och förklara mer öppen om vad de tänker och känner för en vän än för en helt främmande person. Denna kan vara en annan förklaring till varför resultatet motsäger sig undersökningens initiala prediktion, att fördömandet bör vara svagast i betingelse 3 eftersom deltagarna i denna betingelsegrupp trodde att de skulle argumentera sina bedömningar för försöksledaren. Studien har ett internt validitet för testet var utformad på så sätt att berättelsernas ordning slumpades fram så att de inte kom i samma följd de tre gångerna försökspersonerna läste dem och detta motverkade differentiellöverspridning och inlärningseffekter (Shaughnessy, Zechmeister, & Zechmeister, 2003). Det är dock oklart om undersökningen har yttre validitet. Resultaten kan inte generaliseras till olika grupper och omständigheter. Studien har reliabilitet vad gäller mätningen men att denna studiens resultat

överensstämmer med resultat från liknande studier är omöjligt att förutsäga eftersom det finns ingen annan studie av den formen som kan jämföras med.

Även om studien inte fick det predicerade utfallet anser jag att det har ett värde i det att studien visar att våra moralbedömningar påverkas av yttre omständigheter, att vi kan göra hårdare eller mildare moralbedömningar beroende på vilken situation vi befinner oss i. Det vore intressant om flera liknande studier kommer att göras för att se om rättfärdigandet har samma effekt på andra studentgrupper. Man kanske skulle studera även andra grupper som exempelvis barn, elever, pensionärer för sig för att se om dessa grupper skiljer sig åt i att använda det intuitiva eller det rationella eller om de gör liknande bedömningar oavsett ålder. Ett annat sätt att studera vilken betydelse har intuition/känslöpåverkan för våra moralbedömningar kan tänkas i form av ett experiment som undersöker hur vi tänker och bedömer när vi är verkligen lyckliga eller verkligen olyckliga, eller i situationer när vi är mycket rädda.

Referenser

- Birgerstam, P. (1999). Ett fenomenologiskt tillvägagångssätt; en parallell till visualisering som arbetsmetod. I J. Linden, G. Westlander, & G. Karlsson (red.) *Kvalitativa metoder i arbetslivsforskning*. Rådet för arbetslivsforskning, Hellmans förlag, 85 - 94.
- Björklund, F., Haidt, J., & Murphy, S. (2003). *Moral Dumbfounding: When Intuition Finds No Reason*. (Opublicerat manuskript, University of Virginia).
- Björklund, F., & Hursti, T. J. (in press). A Swedish Translation and Validation of the Disgust Scale – A Measure of Disgust Sensitivity. *Scandinavian Journal of Psychology*.
- Gedin, S., & Larsen L. (2002). *Emotionell påverkan på moralbedömning, - kan irrelevanta äckelkänslor medföra starkare fördömande?* C – uppsats, Lunds universitet, Institutionen för psykologi.
- Gilligan, C. (1993). *Med kvinnors röst*. Stockholm: Prisma.
- Greenwald, A. G., & Banaji, M. R. (1995). Implicit social cognition. *Psychological Review*, 102, 4-27.
- Haidt, J. (2001). The Emotional Dog and its Rational Tail: A Social Intuitionist Approach to Moral Judgment. *Psychological Review*, 108, 814-834.
- Haidt, J., McCauley, C. R., & Rozin, P. (1994). Individual differences in sensitivity to disgust: A scale sampling seven domains of disgust elicitors. *Personality and Individual Differences*, 16, 701-713.
- Haidt, J., Koller, S. H., & Dias, M. G. (1993). Affect, Culture, and Morality, or Is It Wrong to Eat Your Dog? *Journal of Personality and Social Psychology*, 65, 613-628.
- Lazarus, R. S. (1991). *Emotion and adaptation*. New York: Oxford University Press.
- Lerner, J. S., & Tetlock, P. E. (1999). Accounting for the Effects of Accountability. *Psychological Bulletin*, 125, 255 – 275.

Nationalencyklopedin på Internet

http://www.ne.se/jsp/search/article.jsp?i_art_id=258830&i_word=moral

Pacini, R., & Epstein, S. (1999). The Relational of Rational and Experiential Information

Processing Styles to Personality, Basic Beliefs, and the Ratio – Bias Phenomenon.

Journal of Personality and Social Psychology, 76, 972 – 987.

Rozin, P., & Fallon, A. E. (1987). A Perspective on Disgust. *Psychological Review*, 94, 23-41.

Rozin, P., Haidt, J., & McCauley, C.R. (1999). Disgust: The body and soul emotion. I T.

Dalgleish & M. Power (red.), *Handbook of Cognition and Emotion*. Chichester: Wiley, 429-445.

Rozin, P., Haidt J., & McCauley, C. R. (2000). Disgust. *Handbook of emotions, 2nd edition*,

New York: Guilford Press, 637 –653.

Shaughnessy, J. J., Zechmeister, E. B., & Zechmeister, J. S. (2003). *Research Methods in*

Psychology, 6th edition. New York: McGraw Hill.

SuperLab Pro for Windows (Version 1.05) [Computer Software]. San Pedro, CA: Cedrus

Corporation.

Appendix A

Övningsexempel

Lina är en flicka som är 10 år gammal. En dag fick hon en korg med äpplen av sin granne. När hon tittade lite närmare på dem såg hon att några av äpplena hade maskhål. Hennes yngre syster tyckte mycket om äpplen och när hon frågade om hon kunde få några gav Lina henne de med maskhål i.

Hur moraliskt fel är Linas handling?

Inte alls fel

Oerhört fel

1 2 3 4 5 6 7

Själva berättelser:

1) En 70 år gammal man dog av en hjärtattack. Hans tre vuxna barn ville inte att han skulle vare sig begravas eller kremeras. Då de var övertygade om att en människa lever vidare genom att han återförs i det naturliga kretsloppet, så tillagade de faderns kropp och åt andaktsfullt upp den. Ett av barnen hade studerat åtskilliga kannibalsamhällens traditioner, så innan de åt kroppen bad hon flera böner. Sedan skar de stora bitar av kött ifrån liket och pressade ut överskottsblodet. De grillade köttbitarna över en öppen eld. Köttets smak var inte otrevlig, men det var saltare än vanligt kött. De upplevde dock att köttet var mycket segare än de trodde att det skulle vara.

Hur moraliskt fel är syskonens handling?

Inte alls fel

Oerhört fel

1 2 3 4 5 6 7

2) En grupp tonåringar som ville ha lite kul, spolade ner en mindre bomb i toaletten på deras högstadieskola. När bomben exploderade brast avloppsröret, vilket ledde till att flera hundra liter avloppsvatten rann ner i klassrummet under. Ett flertal elever blev täckta av använda tamponger, avföring och annat kloakinnehåll. En av studenterna hade tussar av använt, vått toalettpapper som fastnat i hennes hår. En annan student hade försökt springa bort ifrån det vidriga vattenfallet men han halkade och föll med ansiktet före rakt ner i en stor stinkande pöl av brun sörja.

Hur moraliskt fel är tonåringarnas handling?

Hur moraliskt fel är Peters handling?

<i>Inte alls fel</i>							<i>Oerhört fel</i>
1	2	3	4	5	6	7	

7) Viktor slutade sitt jobb som varubud och öppnade sin egen restaurang. Men han fick snabbt lära sig varför så många restauranger går under inom det första året. Han hade stora problem att hålla utgifterna lägre än intäkterna och började en desperat jakt på sätt att spara pengar. Han insåg att han förlorade mycket pengar på att slänga oanvänd rå kyckling efter fyra dagar, vilket var vad hälsovårdsnämnden krävde. Han bestämde sig för att spara det otillagade kycklingköttet upp till sex dagar, men att sänka temperaturen i kylan för att kompensera för detta. Hursomhelst blev tre av hans gäster illamående och kräktes inom en vecka efter att han börjat med detta. En av de gäster som ätit kyckling till lunch kom tillbaka ett par timmar senare för att ta en kopp kaffe, men blev illamående inne på Viktors restaurang. Han blev tvungen att springa till toaletten för att kräkas, men dörren var låst så det slutade med att han kräste ner hela toalettdörren och delar av sig själv. På hans kläder fastnade bitar av det dåliga kycklingköttet. Viktor fick dåligt samvete och bad gästen om ursäkt. Han började dessutom följa hälsovårdsnämndens riktlinjer.

Hur moraliskt fel är Viktors handling?

<i>Inte alls fel</i>							<i>Oerhört fel</i>
1	2	3	4	5	6	7	

8) Lars är 45 år gammal och chef för ett litet elektronikbolag. Eftersom han alltid varit intresserad av förändrade medvetandetillstånd bestämde han sig efter att ha läst om heroin för att prova det, lite försiktigt. För att undvika kanyler och märken efter nålstick på sin arm beslutade han sig för att använda heroin i form av stolpiller (som förs upp i ändtarmen). För att undvika att bli beroende beslutade han sig för att inte ta heroin mer än en gång i månaden, och bara på lördagar då han inte hade några andra förpliktelser. De första gångerna hade han svårt att föra upp det lilla projektilformade stolpillret i ändtarmen med sina bara händer, men efter ett tag blev han van vid det. Eftersom stolpillret smälter i tarmen kunde lite vätska rinna ut ibland, men så småningom lärde han sig att hålla det inne för att få heroinets fulla effekt.

Hur moraliskt fel är Lars handling?

<i>Inte alls fel</i>							<i>Oerhört fel</i>
1	2	3	4	5	6	7	

9) Karin arbetade på ekonomiavdelningen på ett större sjukhus. Hon ansåg att läkarna var överbetalda medan hon själv och de andra kontorsanställda var underbetalda. Därför skapade hon en påhittad anställd och la in dennes uppgifter i datorn. På så sätt fick den påhittade anställda alla de förmåner som de verkliga anställda hade. Den påhittade anställdes konto var i själva verket Karins konto. Pengarna fick hon ihop genom att ta lite grann från alla läkarnas betalningar till pensionsfonder. Karin utvecklade en mycket listig plan. Varje gång inbetal-

ningen till pensionsfonderna skulle göras delade hon upp betalningen i flera separata delar så att den skulle hamna på flera olika konton. Då och då lades betalningarna på den uppdiktade personens konto, men ingen annan än Karin hade möjlighet att se hur de hamnat där.

Hur moraliskt fel är Karins handling?

Inte alls fel

Oerhört fel

1 2 3 4 5 6 7

10) Sara gillade att prova ny mat och hon gillade speciellt att utforska menyn på restauranger som erbjöd utländsk mat. En dag tog hon med sig sin bästa vän till en ny Malaysisk restaurang som hade en väldigt omfattande meny. Hennes vän, som inte var alls lika äventyrlig som Sara, beställde en rätt som liknade den kinesiska rätten ”kyckling med friterat ris”. Sara beställde däremot olika rätter som hon slumpmässigt valde ut, trots att hon inte kunde uttala dem eller förstå vad det var hon beställde. Det visade sig att hon hade beställt friterade bläckfiskögon. Ett rätt bläckfisköga är som en stor svart tennisboll fylld med gelé, men när det är tillagat blir konsistensen mer gummiaktig och måste därför skäras med en vass kniv.

Hur moraliskt fel är Saras handling?

Inte alls fel

Oerhört fel

1 2 3 4 5 6 7

1) En 70 år gammal man dog av en hjärtattack. Hans tre vuxna barn ville inte att han skulle vare sig begravas eller kremeras. Då de var övertygade om att en människa lever vidare genom att han återförs i det naturliga kretsloppet, så tillagade de faderns kropp och åt andaktsfullt upp den. Ett av barnen hade studerat åtskilliga kannibalsamhällens traditioner, så innan de åt kroppen bad hon flera böner. Sedan skar de stora bitar av kött ifrån liket och pressade ut överskottsblodet. De grillade köttbitarna över en öppen eld. Köttets smak var inte otrevlig, men det var saltare än vanligt kött. De upplevde dock att köttet var mycket segare än vad de trodde att det skulle vara.

Hur äckligt är detta?

Inte alls äckligt

Oerhört äckligt

1 2 3 4 5 6 7

2) En grupp tonåringar som ville ha lite kul, spolade ner en mindre bomb i toaletten på deras högstadieskola. När bomben exploderade brast avloppsröret, vilket ledde till att flera hundra liter avloppsvatten rann ner i klassrummet under. Ett flertal elever blev täckta av använda tamponger, avföring och annat kloakinnehåll. En av studenterna hade tussar av använt, vått toalettpapper som fastnat i hennes hår. En annan student hade försökt springa bort ifrån det vidriga vattenfallet men han halkade och föll med ansiktet före rakt ner i en stor stinkande pöl av brun sörja.

Hur äckligt är detta?

Inte alls äckligt

Oerhört äckligt

1 2 3 4 5 6 7

3) En man vandrade vid sidan av en landsväg när han hittade ett större djur som hade blivit påkörnt av en bil och dött. Han varsamt drog in hjorten i skogen och hade sexuellt umgänge med den. Han var försiktig och använde kondom, så det fanns ingen risk för sjukdomsöverföring. Det var ingen enkel sak för djurtes kropp var kall och stel. Och eftersom det inte fanns något glidmedel på kondomen uppstod en hel del friktion. Kroppen hade även börjat ruttna, så den luktade fruktansvärt.

Hur äckligt är detta?

<i>Inte alls äckligt</i>							<i>Oerhört äckligt</i>
	1	2	3	4	5	6	7

4) Två vuxna syskon (bror och syster) som tyckte mycket om att resa tillsammans var på semester i Frankrike. En kväll, efter att de delat en flaska vin, hamnade de till slut i säng tillsammans. De blev överraskade över att de gillade att vara fysiskt intima och de fortsatte att ha en sexuell relation (där de använde dubbla preventivmedel) de kvarvarande två veckorna av deras semester. De provade flera olika samlagsställningar, men deras favorit var den när brodern tog systemen bakifrån. De tyckte även om att älska i duschen eftersom det gav dem tillfälle att verkligen utforska varandras kroppar.

Hur äckligt är detta?

<i>Inte alls äckligt</i>							<i>Oerhört äckligt</i>
	1	2	3	4	5	6	7

5) Roger behövde pengar och han ville inte skaffa sig något tråkigt jobb så han beslutade sig för att börja snatta. Han fann en stor elektronik affär och stal två bärbara CD-spelare. Han gick in i affären bärandes på en stor röd shopping väska ifrån en annan affär. Han puttade ner CD-spelarna när ingen såg och fortsatte sedan att strosa ner för mittgången.

Hur äckligt är detta?

<i>Inte alls äckligt</i>							<i>Oerhört äckligt</i>
	1	2	3	4	5	6	7

6) Peter blev nyligen anställd på en restaurang och hans första arbetsuppgift var att städa lagret och frosta av frysen som stod i hörnet och var full med kött. Instruktionerna fanns uppsatta på frysen och Peter läste dem. Men Peter var förvirrad på sin första dag på jobbet och när han var färdig så glömde han att sätta sladden i kontakten igen. Ingen märkte detta förrän en vecka senare, då en annan anställd kom för att hämta kött. Lampan i frysen inte fungerade inte och hon kände hur någonting krälade över hennes händer då hon i mörkret hade greppat en bit ruttet kött. Varje yta var så täckt av små, slemmiga, vita maskar så att frysen verkade leva och röra på sig då maskar och slamsor av ruttet kött föll från en hylla till en annan. Stanken av tusentals maskar var överväldigande.

Hur äckligt är detta?

<i>Inte alls äckligt</i>							<i>Oerhört äckligt</i>
	1	2	3	4	5	6	7

7) Viktor slutade sitt jobb som varubud och öppnade sin egen restaurang. Men han fick snabbt lära sig varför så många restauranger går under inom det första året. Han hade stora problem att hålla utgifterna lägre än intäkterna och började en desperat jakt på sätt att spara pengar. Han insåg att han förlorade mycket pengar på att slänga oanvänd rå kyckling efter fyra dagar, vilket var vad hälsovårdsnämnden krävde. Han bestämde sig för att spara det otillagade kycklingköttet upp till sex dagar, men att sänka temperaturen i kylan för att kompensera för detta. Hursomhelst blev tre av hans gäster illamående och kräktes inom en vecka efter att han börjat med detta. En av de gäster som ätit kyckling till lunch kom tillbaka ett par timmar senare för att ta en kopp kaffe, men blev illamående inne på Viktors restaurang. Han blev tvungen att springa till toaletten för att kräkas, men dörren var låst så det slutade med att han kräkte ner hela toalettdörren och delar av sig själv.

På hans kläder fastnade bitar av det dåliga kycklingköttet. Viktor fick dåligt samvete och bad gästen om ursäkt. Han började dessutom följa hälsovårdsnämndens riktlinjer.

Hur äckligt uppfattar du detta?

Inte alls äckligt

Oerhört äckligt

1 2 3 4 5 6 7

8) Lars är 45 år gammal och chef för ett litet elektronikbolag. Eftersom han alltid varit intresserad av förändrade medvetandetillstånd bestämde han sig efter att ha läst om heroin för att prova det, lite försiktigt. För att undvika kanyler och märken efter nålstick på sin arm beslutade han sig för att använda heroin i form av stolpiller (som förs upp i ändtarmen). För att undvika att bli beroende beslutade han sig för att inte ta heroin mer än en gång i månaden, och bara på lördagar då han inte hade några andra förpliktelser. De första gångerna hade han svårt att föra upp det lilla projektilformade stolpillret i ändtarmen med sina bara händer, men efter ett tag blev han van vid det. Eftersom stolpillret smälter i tarmen kunde lite vätska rinna ut ibland, men så småningom lärde han sig att hålla det inne för att få heroinets fulla effekt.

Hur äckligt uppfattar du detta?

Inte alls äckligt

Oerhört äckligt

1 2 3 4 5 6 7

9) Karin arbetade på ekonomiavdelningen på ett större sjukhus. Hon ansåg att läkarna var överbetalda medan hon själv och de andra kontorsanställda var underbetalda. Därför skapade hon en påhittad anställd och la in dennes uppgifter i datorn. På så sätt fick den påhittade anställda alla de förmåner som de verkliga anställda hade. Den påhittade anställdes konto var i själva verket Karins konto. Pengarna fick hon ihop genom att ta lite grann från alla läkarnas betalningar till pensionsfonder. Karin utvecklade en mycket listig plan. Varje gång inbetalningen till pensionsfonderna skulle göras delade hon upp betalningen i flera separata delar så att den skulle hamna på flera olika konton. Då och då lades betalningarna på den uppdiiktade personens konto, men ingen annan än Karin hade möjlighet att se hur de hamnat där.

Hur äckligt är detta?

*Inte alls äckligt**Oerhört äckligt*

1 2 3 4 5 6 7

10) Sara gillade att prova ny mat och hon gillade speciellt att utforska menyn på restauranger som erbjöd utländsk mat. En dag tog hon med sig sin bästa vän till en ny Malaysisk restaurang som hade en väldigt omfattande meny. Hennes vän, som inte var alls lika äventyrlig som Sara, beställde en rätt som liknade den kinesiska rätten ”kyckling med friterat ris”. Sara beställde däremot olika rätter som hon slumpmässigt valde ut, trots att hon inte kunde uttala dem eller förstå vad det var hon beställde. Det visade sig att hon hade beställt friterade bläckfiskögon. Ett rätt bläckfisköga är som en stor svart tennisboll fylld med gelé, men när det är tillagat blir konsistensen mer gummiaktig och måste därför skäras med en vass kniv.

*Hur äckligt uppfattar du detta?**Inte alls äckligt**Oerhört äckligt*

1 2 3 4 5 6 7

1) En 70 år gammal man dog av en hjärtattack. Hans tre vuxna barn ville inte att han skulle vare sig begravas eller kremeras. Då de var övertygade om att en människa lever vidare genom att han återförs i det naturliga kretsloppet, så tillagade de faderns kropp och åt andaktsfullt upp den. Ett av barnen hade studerat åtskilliga kannibalsamhällens traditioner, så innan de åt kroppen bad hon flera böner. Sedan skar de stora bitar av kött ifrån liket och pressade ut överskottsblodet. De grillade köttbitarna över en öppen eld. Köttets smak var inte otrevlig, men det var saltare än vanligt kött. De upplevde dock att köttet var mycket segare än de trodde att det skulle vara.

*Hur stor skada anser du att handlingen orsakar?**Ingen skada alls**Oerhörd skada*

1 2 3 4 5 6 7

2) En grupp tonåringar som ville ha lite kul, spolade ner en mindre bomb i toaletten på deras högstadieskola. När bomben exploderade brast avloppsröret, vilket ledde till att flera hundra liter avloppsvatten rann ner i klassrummet under. Ett flertal elever blev täckta av använda tamponger, avföring och annat kloakinnehåll. En av studenterna hade tussar av använt, vått toalettpapper som fastnat i hennes hår. En annan student hade försökt springa bort ifrån det vidriga vattenfallet men han halkade och föll med ansiktet före rakt ner i en stor stinkande pöl av brun sörja.

*Hur stor skada anser du att handlingen orsakar?**Ingen skada alls**Oerhörd skada*

1 2 3 4 5 6 7

3) En man vandrade vid sidan av en landsväg när han hittade ett större djur som hade blivit påkört av en bil och dött. Han drog varsamt in det i skogen och hade sexuellt umgänge med det. Han var försiktig och använde kondom, så det fanns ingen risk för sjukdomsöverföring. Det var ingen enkel sak för djurets kropp var kall och stel. Och eftersom det inte fanns något glidmedel på kondomen uppstod en hel del friktion. Kroppen hade även börjat ruttna, så den luktade fruktansvärt.

Hur stor skada anser du att handlingen orsakar?

<i>Ingen skada alls</i>							<i>Oerhörd skada</i>
1	2	3	4	5	6	7	

4) Två vuxna syskon (bror och syster) som tyckte mycket om att resa tillsammans var på semester i Frankrike. En kväll, efter att de delat en flaska vin, hamnade de till slut i säng tillsammans. De blev överraskade över att de gillade att vara fysiskt intima och de fortsatte att ha en sexuell relation (där de använde dubbla preventivmedel) de kvarvarande två veckorna av deras semester. De provade flera olika samlagsställningar, men deras favorit var den när brodern tog systemen bakifrån. De tyckte även om att älska i duschen eftersom det gav dem tillfälle att verkligen utforska varandras kroppar.

Hur stor skada anser du att handlingen orsakar?

<i>Ingen skada alls</i>							<i>Oerhörd skada</i>
1	2	3	4	5	6	7	

5) Roger behövde pengar och han ville inte skaffa sig något tråkigt jobb så han beslutade sig för att börja snatta. Han fann en stor elektronik affär och stal två bärbara CD-spelare. Han gick in i affären bärandes på en stor röd shopping väska ifrån en annan affär. Han puttade ner CD-spelarna när ingen såg och fortsatte sedan att strosa ner för mittgången.

Hur stor skada anser du att handlingen orsakar?

<i>Ingen skada alls</i>							<i>Oerhörd skada</i>
1	2	3	4	5	6	7	

6) Peter blev nyligen anställd på en restaurang och hans första arbetsuppgift var att städa lagret och frosta av frysen som stod i hörnet och var full med kött. Instruktionerna fanns uppsatta på frysen och Peter läste dem. Men Peter var förvirrad på sin första dag på jobbet och när han var färdig så glömde han att sätta sladden i kontakten igen. Ingen märkte detta förrän en vecka senare, då en annan anställd kom för att hämta kött. Lampan i frysen fungerade inte och hon kände hur någonting krälade över hennes händer då hon i mörkret hade greppat en bit ruttet kött. Varje yta var så täckt av små, slemmiga, vita maskar så att frysen verkade leva och röra på sig då maskar och slamsor av ruttet kött föll från en hylla till en annan. Stanken av tusentals maskar var överväldigande.

Hur stor skada anser du att handlingen orsakar?

<i>Ingen skada alls</i>							<i>Oerhörd skada</i>
1	2	3	4	5	6	7	

7) Viktor slutade sitt jobb som varubud och öppnade sin egen restaurang. Men han fick snabbt lära sig varför så många restauranger går under inom det första året. Han hade stora problem att hålla utgifterna lägre än intäkterna och började en desperat jakt på sätt att spara pengar. Han insåg att han förlorade mycket pengar på att slänga oanvänd rå kyckling efter fyra dagar, vilket var vad hälsovårdsnämnden krävde. Han bestämde sig för att spara det otillagade kycklingköttet upp till sex dagar, men att sänka temperaturen i kylan för att kompensera för detta. Hursomhelst blev tre av hans gäster illamående och kräktes inom en vecka efter att han börjat med detta. En av de gäster som ätit kyckling till lunch kom tillbaka ett par timmar senare för att ta en kopp kaffe, men blev illamående inne på Viktors restaurang. Han blev tvungen att springa till toaletten för att kräkas, men dörren var låst så det slutade med att han kräkte ner hela toalettdörren och delar av sig själv. På hans kläder fastnade bitar av det dåliga kycklingköttet. Viktor fick dåligt samvete och bad gästen om ursäkt. Han började dessutom följa hälsovårdsnämndens riktlinjer.

Hur stor skada anser du att handlingen orsakar?

<i>Ingen skada alls</i>						<i>Oerhörd skada</i>
1	2	3	4	5	6	7

8) Lars är 45 år gammal och chef för ett litet elektronikbolag. Eftersom han alltid varit intresserad av förändrade medvetandetillstånd bestämde han sig efter att ha läst om heroin för att prova det, lite försiktigt. För att undvika kanyler och märken efter nålstick på sin arm beslutade han sig för att använda heroin i form av stolpiller (som förs upp i ändtarmen). För att undvika att bli beroende beslutade han sig för att inte ta heroin mer än en gång i månaden, och bara på lördagar då han inte hade några andra förpliktelser. De första gångerna hade han svårt att föra upp det lilla projektilformade stolpillret i ändtarmen med sina bara händer, men efter ett tag blev han van vid det. Eftersom stolpillret smälter i tarmen kunde lite vätska rinna ut ibland, men så småningom lärde han sig att hålla det inne för att få heroinets fulla effekt.

Hur stor skada anser du att handlingen orsakar?

<i>Ingen skada alls</i>						<i>Oerhörd skada</i>
1	2	3	4	5	6	7

9) Karin arbetade på ekonomiavdelningen på ett större sjukhus. Hon ansåg att läkarna var överbetalda medan hon själv och de andra kontorsanställda var underbetalda. Därför skapade hon en påhittad anställd och la in dennes uppgifter i datorn. På så sätt fick den påhittade anställde alla de förmåner som de verkliga anställda hade. Den påhittade anställdes konto var i själva verket Karins konto. Pengarna fick hon ihop genom att ta lite grann från alla läkarnas betalningar till pensionsfonder. Karin utvecklade en mycket listig plan. Varje gång inbetalningen till pensionsfonderna skulle göras delade hon upp betalningen i flera separata delar så att den skulle hamna på flera olika konton. Då och då lades betalningarna på den uppiktade personens konto, men ingen annan än Karin hade möjlighet att se hur de hamnat där.

Hur stor skada anser du att handlingen orsakar?

<i>Ingen skada alls</i>							<i>Oerhörd skada</i>
1	2	3	4	5	6	7	

10) Sara gillade att prova ny mat och hon gillade speciellt att utforska menyn på restauranger som erbjöd utländsk mat. En dag tog hon med sig sin bästa vän till en ny Malaysisk restaurang som hade en väldigt omfattande meny. Hennes vän, som inte var alls lika äventyrlig som Sara, beställde en rätt som liknade den kinesiska rätten ”kyckling med friterat ris”. Sara beställde däremot olika rätter som hon slumpmässigt valde ut, trots att hon inte kunde uttala dem eller förstå vad det var hon beställde. Det visade sig att hon hade beställt friterade bläckfiskögon. Ett rått bläckfisköga är som en stor svart tennisboll fylld med gelé, men när det är tillagat blir konsistensen mer gummiaktig och måste därför skäras med en vass kniv.

Hur stor skada anser du att handlingen orsakar?

<i>Ingen skada alls</i>						<i>Oerhörd skada</i>
1	2	3	4	5	6	7

Appendix B

Nedan följer några påståenden om känslor, uppfattningar, och beteenden. Arbeta snabbt och svara spontant. Bedöm alla påståenden med hjälp av följande skala:

- 0 = stämmer inte alls
- 1 = stämmer knappast
- 2 = vet ej
- 3 = stämmer delvis
- 4 = stämmer helt

- 1. Jag har sinne för logik.
- 2. Att veta svaret utan att förstå det bakomliggande resonemanget räcker för mig.
- 3. När det gäller tillit till andra människor kan jag vanligen förlita mig på mina instinktiva känslor.
- 4. Jag tycker inte att det är någon bra idé att lita på sin intuition vid viktiga beslut.
- 5. Jag är inte särskilt analytisk i mitt tänkande.
- 6. Jag föredrar komplexa framför enkla problem.
- 7. Jag misstänker att mina förningar ofta är oriktiga.
- 8. Jag går ofta på känsla när jag bestämmer mig för hur jag ska agera.
- 9. Jag är mycket bättre på att fundera ut logiska lösningar på saker och ting än de flesta andra.
- 10. Jag litar på mina omedelbara känslor om folk.
- 11. Jag tar vanligen inte mina känslor till hjälp när jag ska fatta beslut.
- 12. Om jag förlitade mig på mina instinkter skulle jag ofta begå misstag.
- 13. Jag är inte särskilt bra på att lösa problem som kräver noggrann logisk analys.
- 14. Jag litar gärna på mina intuitiva intryck.
- 15. Jag tycker om problem som kräver hårt tankearbete.
- 16. Jag tror på nyttan av att lita till mina förningar.
- 17. Jag gillar inte situationer där jag måste förlita mig på intuition.
- 18. Jag tycker inte om att behöva göra en massa tankearbete.
- 19. Att använda logiskt tänkande brukar fungera väl för mig vid hantering av problem i mitt liv.
- 20. Jag har inte någon skärskilt god instinktiv känsla.
- 21. Jag tycker att det finns tillfällen då man ska förlita sig på sin intuition.
- 22. Jag finner nöje i intellektuella utmaningar.
- 23. Att noggrant resonera igenom saker och ting är inte någon av mina starkare sidor.
- 24. Jag försöker undvika situationer som kräver grundligt tänkande om någonting.

Appendix C

Äckelskalan (Haidt, McCauley & Rozin, 1994)

Var god ringa in S (sant) eller F (falskt)

- S F 1. Det besvärar mig att se någon som äter kladdig mat med fingrarna på en restaurang.
- S F 2. Att se en mjölbagge i någon annans hus besvärar mig inte. (R)
- S F 3. Jag besväras av att höra någon harkla sig med halsen full av slem.
- S F 4. Jag anser att det är omoraliskt om människor utnyttjar djur i syfte att uppnå sexuell njutning.
- S F 5. Jag skulle bli besvärad av att på en biologilektion se en mänsklig hand som konserverats i en burk.
- S F 6. Jag skulle ta en omväg för att undvika att gå genom en kyrkogård.
- S F 7. Jag låter aldrig någon del av min kropp vidröra toalettstolen på en offentlig toalett.
- S F 8. Även om jag var hungrig, skulle jag inte äta en tallrik av min favoritsoppa om den rörts om med en använd men noggrannt diskad flugsmälla.
- S F 9. Jag skulle vara beredd att äta apkött under vissa omständigheter. (R)
- S F 10. Det skulle besvära mig att se en råtta springa över stigen jag går på i en park.
- S F 11. Om jag ser någon kräkas får jag kväljningar.
- S F 12. Jag tycker att homosexuella aktiviteter är omoraliska.
- S F 13. Jag skulle inte bli det minsta upprörd av att se en person med ett emaljögga ta ut det ur ögonhålan. (R)
- S F 14. Det skulle besvära mig oerhört att röra vid en död kropp.
- S F 15. Jag skulle förmodligen inte gå till min favoritrestaurang om jag fick reda på att kocken var förkyld.
- S F 16. Det skulle besvära mig att sova i ett trevligt hotellrum om jag visste att en man dött av en hjärtattack i det rummet natten före.

Var vänlig gradera (0, 1 eller 2) hur äckliga du skulle finna följande upplevelser:

0 = inte alls äckligt

1 = något äckligt

2 = mycket äckligt

Om du tycker illa om någonting eller finner det obehagligt, men inte äckligt, ska du skriva "0".

- ___ 17. Du ser någon som häller ketchup på vaniljglassen, och sedan äter upp det.
- ___ 18. Du ser larver på en köttbit i en soptunna.
- ___ 19. När du går genom en tunnel under ett järnvägsspår känner du lukten av urin.
- ___ 20. Du hör talas om en 30-årig man som söker sexuella förhållanden med 80-åriga kvinnor.
- ___ 21. Du ser någon som av en olyckshändelse sticker en fiskekrok genom sitt finger.
- ___ 22. Din väns katt dör och du måste plocka upp den döda kroppen med dina bara händer.
- ___ 23. Du tar en liten klunk läsk och inser sedan att du drack från samma glas som en av dina bekanta hade druckit ur.
- ___ 24. En vän erbjuder dig en chokladbit som ser ut som hundbajs.
- ___ 25. Du ska just dricka ett glas mjölk när du känner på lukten att den är sur.
- ___ 26. Du går barfota på betong, och trampar på en daggmask.
- ___ 27. Du ser exkrementer som någon glömt att spola ned på en offentlig toalett.
- ___ 28. Du hör talas om en vuxen kvinna som har sex med sin far.
- ___ 29. Du ser en man vars tarmar blottlagts efter en olycka.
- ___ 30. Du råkar röra askan av en person som kremerats.
- ___ 31. Du upptäcker att en av dina vänner bara byter underkläder en gång i veckan.
- ___ 32. Som ett led i sexualundervisningen är du tvungen att blåsa upp en oanvänd kondom som saknar glidmedel.